

تحلیلی بر پراکنش امکانات و خدمات مسیر گردشگری شمال شرق استان چهارمحال و بختیاری

مسعود تقوایی، دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه اصفهان، ایران
محمود رنجبردستانی، دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا برنامه‌ریزی توریسم، دانشگاه اصفهان، ایران*

چکیده

گردشگری براساس تعریف سازمان جهانی گردشگری، به کلیه فعالیت‌های افرادی اطلاق می‌شود که به مکان‌هایی خارج از محیط عادی خود، به منظور گذراندن ایام فراغت، انجام کار و سایر هدف‌ها، برای مدت کمتر از یک سال می‌روند. بسیاری از کشورها، صنعت گردشگری را به عنوان یکی از منابع درآمدزای خود می‌دانند و همواره می‌کوشند آن را توسعه دهند، اما توسعه این صنعت، بدون توسعه امکانات زیربنایی و ایجاد زیرساخت‌های مناسب، امکان‌پذیر نیست. کشور ایران و به دنبال آن استان‌های کشور که دارای پتانسیل‌های فراوانی از نظر جاذبه‌های تاریخی و طبیعی هستند، می‌توانند با تأمین و توزیع مناسب امکانات و زیرساخت‌ها، به ایجاد اشتغال و افزایش درآمد از طریق این صنعت امیدوار باشند، زیرا انتظار می‌رود این صنعت تا پایان دهه اخیر بیش از ۴۰ درصد از اشتغال جهان را به خود اختصاص دهد و منابع درآمد آن تا سال ۲۰۲۰ به ۱/۶ میلیارد دلار برسد. در همین راستا، استان چهارمحال و بختیاری با دارا بودن قابلیت‌های فراوان اکوتوریسمی به علت نبود زیرساخت‌ها و عدم توزیع مناسب آنها، تاکنون نتوانسته از این قابلیت‌ها استفاده کند. در این تحقیق، مسیر گردشگری شمال شرق استان که یکی از مسیرهای پنجگانه گردشگری استان است، بررسی شده است. روش تحقیق توصیفی، تحلیلی بوده و برای تحلیل داده‌ها از تکنیک اسکالوگرام استفاده شده است. نتایج تحقیق نشان داد که از ۲۷۰ کیلومتر مسیر گردشگری شمال شرق استان که به پنج محور به طول تقریبی ۵۰ تا ۶۰ کیلومتر تقسیم می‌شود، محور ۲ (بعد از روستای امیدآباد، چلگرد و دیمه) و محور ۳ (بعد از روستای دیمه، سودرجان و یان چشمه) در وضعیت ضعیف قرار دارند، محور ۱ (شهرکرد، سورشجان، فارسان، باباحیدر و امیدآباد)، و محور ۴ (روستای یان چشمه، یاسه چا و هوره) از نظر وجود امکانات و توزیع مناسب آنها، دارای وضعیت متوسط هستند و محور ۵ (بعد از هوره، سامان و شهرکرد) از نظر وجود امکانات و زیرساخت‌ها، وضعیت مطلوبی دارد. بنابراین، باید با ایجاد امکانات ریساختی و توزیع مناسب خدمات در محورهای شماره ۱ و ۴، آنها را به سمت وضعیت مطلوب هدایت کرد، محورهای شماره ۲ و ۳، که در وضعیت نامطلوب قرار دارند، را با توزیع درست خدمات، بخصوص در محور ۲ - که خدمات عمدتاً در شهر چلگرد متمرکز شده است - به سمت وضعیت نسبتاً مطلوبی ارتقا داد، و در حفظ و نگهداری از امکانات موجود در محور شماره ۵ - که دارای بهترین شرایط نسبت به سایر محورهاست - تلاش کرد. همچنین، در اولویت بندی محورها، برای توسعه زیرساخت‌ها؛ محور شماره ۳ در اولویت اول و محور شماره ۵ در اولویت آخر قرار گرفت.

واژه‌های کلیدی: گردشگر، خدمات، جاذبه، اسکالوگرام، استان چهارمحال و بختیاری.

۱- مقدمه

۱-۱- طرح مسأله

واژه گردشگری، نخستین بار در سال ۱۸۱۱م. در مجله ای به نام اسپورتینگ^۱ آمده است (محلای، ۱۳۸۰: ۱۴) و گردشگر بر اساس تعریف سازمان جهانی توریسم، به کلیه افرادی اطلاق می شود که به مکانهایی خارج از محیط عادی خود به منظور گذران اوقات فراغت، انجام کار و سایر هدفها برای مدت کمتر از یک سال می روند. (گودر، ۲۰۰۰: ۷۲۴). گردشگری که صنعت قرن بیست و یکم است، واجد ویژگی های خاصی است که آن را از فعالیتهای اقتصادی متمایز می سازد. گردشگری فعالیتی چند وجهی است و یکی از پیچیده ترین کسب و کارهای بشری با توجه به موقعیت در بسیاری از کشورهای جهان است و توریسم به عنوان یکی از بخش های کلیدی و اصلی برای توسعه و پیشرفت اقتصادی عمل کرده است. آثار اقتصادی توریسم چند گانه است و مهمترین اثر توسعه این صنعت ایجاد اشتغال و درآمد است (زاهدی، ۱۳۸۵، ۳۹)

بر اساس آمارهای موجود، صنعت گردشگری امروزه به عنوان دومین منبع در آمد بیش از ۴۹ کشور جهان و به عنوان سومین صنعت بعد از اتومبیل سازی و صنایع غذایی در کشور آمریکا به حساب می آید (قره نژاد، ۱۳۸۶: ۲۳). با توجه به برآوردهای سازمان جهانی جهانگردی تا سال ۲۰۱۰ بیش از ۴۳ درصد از اشتغال جهان مربوط به بخش گردشگری خواهد بود (سقای، ۱۳۸۰: ۲۴). این صنعت یکی از بخش های مهم در اقتصاد جهانی است؛ به طوری که نقش آن در کل اقتصاد حدود ۴۳۹ بیلیون میلیارد دلار در سال ۱۹۹۸ بوده است. پیش بینی می شود

که تا سال ۲۰۲۰ حدود ۱.۶ میلیارد توریسم بین المللی وجود خواهد داشت که این تعداد باعث گردش مالی حدود ۲ تریلیون دلار در سطح جهان شود (WTO، ۱۹۹۹).^۲

امروزه صنعت توریسم در دنیا یکی از منابع مهم درآمد و در عین حال، از عوامل موثر در تبادلات فرهنگی بین کشورهاست. و به عنوان گسترده ترین صنعت خدماتی جهان حایز جایگاه ویژه ای است. از این رو، بسیاری از کشورها در رقابتی نزدیک و فشرده در پی افزایش بیش از پیش منافع و عواید خود از این صنعت هستند (کاظمی، ۱۳۸۷: ۲۰). ایران مهد یکی از کهنترین تمدنها در جهان است و دارای منابع فرهنگی و طبیعی متنوعی است. در واقع، یکی از دلایل مباحثات مردم ایران در ادوار مختلف، بر خورداری از مواهب طبیعی و چهار فصل بودن است که به این کشور موقعیت استراتژیک خاصی در مسیر جاده ابریشم بخشیده است (صمدیان، ۱۳۸۸: ۱۶)

ایران می تواند در منطقه و جهان به واسطه پتانسیل های فراوانی که دارد، از پیشروان صنعت توریسم باشد، ولی وجود پتانسیل ها به تنهایی کافی نبوده، ایجاد امکانات زیرساختی مناسب، به همراه توزیع مناسب خدمات مورد نیاز گردشگران در جذب آنها به کشور بسیار تعیین کننده است.

استان چهارمحال و بختیاری که جزئی از پیکره ایران اسلامی است، از جاذبه های بسیار غنی طبیعی، مذهبی، تاریخی و فرهنگی برخوردار می باشد و یکی از قطب های مهم توریسم و جهانگردی در ایران محسوب می شود؛ اما به دلایل متنوع، تاکنون نتوانسته است مقام شایسته ای در امر جلب توریسم داشته باشد. شاید یکی

² World Tourism Organization

¹ Sporting

خواسته های گردشگران به وجود آمده و آنها می توانند از این امکانات استفاده و گردش کنند (چاک، وای، گی، ۱۳۸۸: ۳۲) و باید کلیه امکانات مورد نیاز گردشگران برای جلب رضایت آنها فراهم گردد. در غیر این صورت، بعد از اولین دیدار امکان بازدید مجدد بسیار کم می شود و چنانچه خاطره خوبی از آن سفر نداشته باشند، امکان بازدید مجدد به صفر می رسد.

استان چهارمحال و بختیاری با دارا بودن جاذبه فراوان، به دلایل مختلف نتوانسته جایگاه مناسبی را در این زمینه کسب کند. در این تحقیق، سعی شده خدمات و امکانات موجود در مسیر گردشگری شمال شرق استان چهارمحال و بختیاری - که یکی از مهمترین مسیرهای گردشگری استان است - بررسی شود و راهکارها برای بهتر شدن شرایط آن ارائه گردد.

۱-۲- اهمیت و ضرورت تحقیق

توسعه صنعت توریسم برای کشورهای در حال توسعه که با معضلاتی، از جمله بیکاری بالا، محدودیت منابع ارزی و اقتصاد تک محصولی مواجه هستند، از اهمیت فراوانی برخوردار است. اقتصاد کشور ما نیز اتکای شدیدی به درآمدهای حاصل از صادرات نفت خام داشته و متغیرهای کلان اقتصادی با دنباله روی از قیمت جهانی نفت در طول زمان دچار نوسانات شدیدی می شوند (صباغ کرمانی، امیریان، ۱۳۷۹، ۵۸). از طرف دیگر، ایران یکی از متمدن ترین کشورهای دنیاست و ابنیه تاریخی، بناهای فرهنگی و جاذبه های توریستی آن در همه کشورهای دنیا از شهرت بسیار بالایی برخوردار است و بسیاری از توریست های جهانی را برای مسافرت به ایران ترغیب و تشویق می کند (نظری نژاد، ۱۳۸۳: ۲۹۱). کشور ما با اینکه طبق اعلام سازمان یونسکو، جزو

از دلایل این امر، نبود زیرساختهای مناسب و یا توزیع نامناسب این خدمات برای گردشگران باشد. امید است با مدیریتی درست، این استان بتواند از مزایای فراوان صنعت توریسم بهره مند گردد.

پیشرفت های متنوع تکنولوژی قرن حاضر موجبات پیشرفت ارتباطات، حمل و نقل، افزایش سرعت و آسایش نسبی مسافرت را در پی داشت که در نتیجه، انقلاب بزرگی در صنعت گردشگری به وجود آمد. به دنبال آن، ایجاد مراکز و خدمات گردشگری و فعالیت های مرتبط با آن توسعه یافت؛ تا جایی که گردشگری خارجی در سال های اخیر، منبع قابل توجهی برای تأمین نیازهای ارزی و ایجاد اشتغال بسیاری از کشورها بوده است و به عنوان یکی از اقلام صادراتی نامرئی نقش مهمی را در عرصه تجارت جهانی ایفا می کند. این صنعت آنچنان در توسعه اقتصادی - اجتماعی کشورها اهمیت دارد که اقتصاددانان آن را صنعت نامرئی نامیده اند (رضوانی، ۱۳۸۴: ۸).

توریسم و پیامد های آن، از جمله پدیده های نوین قرن بیستم هستند که طبق برآورد کارشناسان این صنعت، در آینده از جایگاه والایی در معاملات اقتصادی برخوردار خواهند بود. این صنعت قریب ۱۰ درصد درآمدهای جهانی را شامل شده و در زمینه اشتغال، یک دهم کارگران جهانی را فراهم نموده است. توجه به صنعت گردشگری از یک سو به علت ارزش های اقتصادی و از سوی دیگر، به دلیل اثرات فرهنگی و اجتماعی آن است (الوانی و دیگران، ۱۳۷۳: ۷۵).

وجود زیر ساختهای مناسب و توزیع مناسب خدمات در جذب گردشگران به طرف مکانهای مستعد گردشگری بسیار تعیین کننده است. مقصود از امکانات یا جاذبه ها، تشکیلات یا مکانهایی است که به منظور تأمین

طبیعی و تاریخی، مانند: چشمه و آبشار کوه‌رنگ، چشمه دیمه، غارهای سرآب، چما و پیرغار، روستاهای هدف گردشگری هوره سر آقا سید و یاسه چا، مناظر زیبای اطراف سد های کوه‌رنگ و زاینده رود و رودخانه زاینده رود و کارون و... و جاذبه های تاریخی، مانند: پلهای زمانخان و هوره، قلعه های تاریخی چالشر، اسعدیه و... این محور را به یکی از بهترین مسیر های گردشگری استان تبدیل کرده است. در این تحقیق، سعی شده تا امکانات و خدماتی که در طول این مسیر و در کنار این جاذبه ها قرار دارند، با استفاده از تکنیک اسکالوگرام بررسی گردد.

۱-۳- اهداف تحقیق

مهمترین اهداف انجام شده این تحقیق عبارتند از:

۱-۳-۱- معرفی مسیر گردشگری شمال استان

چهارمحال و بختیاری؛

۱-۳-۲- بررسی امکانات و خدمات موجود در طول

مسیر و واقع در جاذبه ها؛

۱-۳-۳- تجزیه و تحلیل امکانات خدمات موجود در

این مسیر با استفاده از تکنیک اسکالوگرام؛

۱-۳-۴- ارائه پیشنهادهایی برای بهبود شرایط

موجود.

۱-۴- مراحل انجام تحقیق

در این تحقیق بعد از طرح موضوع، از روش اسنادی و مشاهده میدانی استفاده شده و سپس با استفاده از تکنیک اسکالوگرام مسیرها تجزیه تحلیل گردیده است.

ده کشور برگزیده جهان از نظر دارایی‌های تاریخی و میراث فرهنگی است و از نظر استعدادهای خدادادی طبیعی و تنوع اقلیمی، جزو سه کشور نخست جهان به شمار می‌رود و نیز با این که با داشتن بیش از یک میلیون و ۶۰۰ هزار کیلومتر مساحت، برابر با مجموع مساحت چندین کشور اروپایی است؛ از نظر درآمد توریسم حتی جزو صد کشور اول جهان هم نیست (اینانلو، ۱۳۷۹: ۱۸۴) صنعت گردشگری، مسالمت آمیزترین جنبش خانواده بشری است که بر پیشرفت دانش، فرهنگ و اقتصاد تاثیر مستقیم دارد و به عنوان موثرترین عامل در ایجاد تفاهم میان ملتها و استوار ساختن صلح جهانی نقش اساسی ایفا می‌کند. علی‌رغم دوازده نوع از هفده نوع انواع اقلیم و آب و هوای جهان و تعداد ۱۱ هزار اثر ثبت شده تاریخی در فهرست میراث فرهنگی، باید گفت که در حال حاضر از این صنعت در راستای توسعه اقتصادی فرهنگی و اجتماعی کشور به نحو بسیار خوبی استفاده نشده است. در این میان، یکی از مهمترین فاکتورهای جذب گردشگر به سوی مکانهایی که دارای قابلیت جذب گردشگر هستند، وجود امکانات مناسب و زیرساختهاست.

استان چهارمحال و بختیاری با در اختیار داشتن پارکهای ملی تنگ صیاد، اثر طبیعی ملی دشت لاله و تالابهایی مانند چغاخور گندمان و... علاوه بر این منابع، تنوع زیستی با ۲۹۴ گونه جانوری و ۹۲۳ گونه گیاهی و وجود ۹۵۳ چشمه، ۱۶ قله بالای ۳۵۰۰ متر و بیش از ۱۵ آبشار و وجود جنگلهای متراکم و... دارای قابلیت‌های فراوانی برای جذب گردشگران داخلی و خارجی است، ولی تا کنون موفق به استفاده بهینه از این قابلیت‌ها نشده است (محمدی ده چشمه، ۱۳۸۷، ۱). مسیر گردشگری شمال استان با دارا بودن جاذبه های فراوان

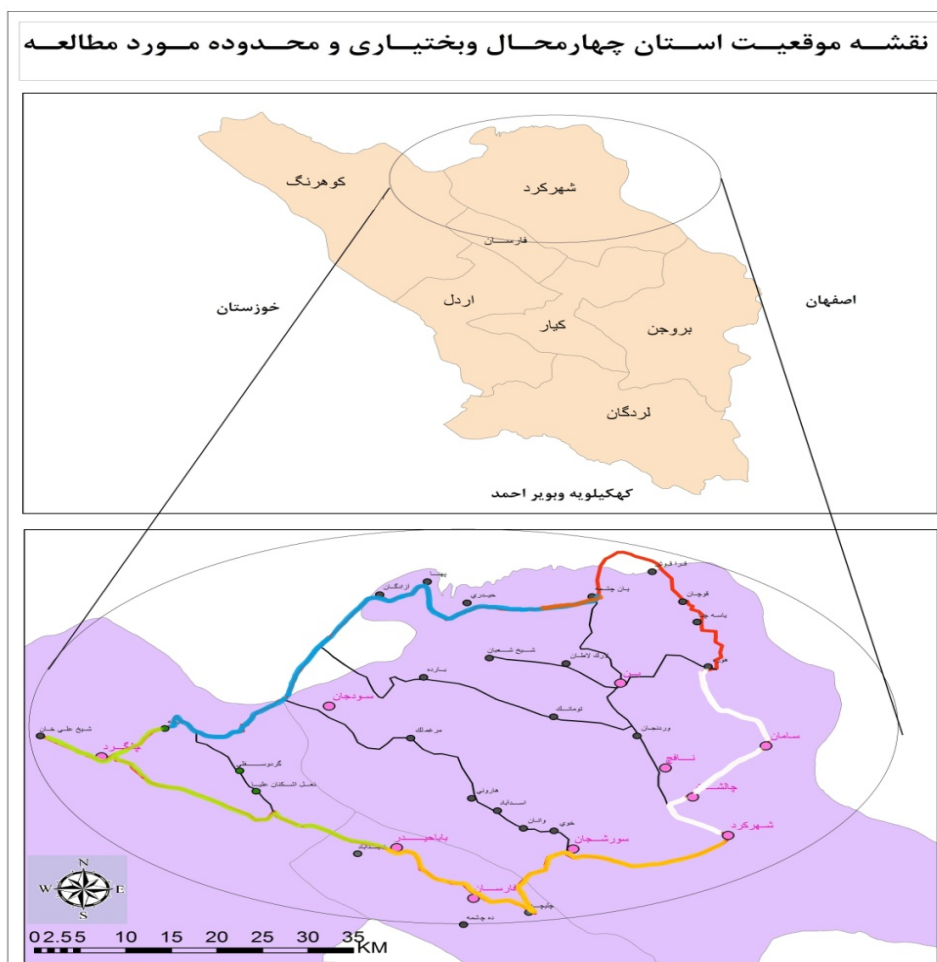
۱-۵- محدوده مورد مطالعه

استان چهارمحال و بختیاری با مساحت ۱۶۵۳۲ کیلومتر مربع در جنوب غربی کشور بین مدار ۳۱ درجه و ۹ دقیقه تا ۳۲ درجه و ۴۸ دقیقه عرض شمالی و ۴۹ درجه و ۲۸ دقیقه تا ۵۱ درجه و ۲۵ دقیقه طول شرقی در مرکز رشته کوه های زاگرس قرار دارد. این استان از شمال و مشرق به استان اصفهان و از جنوب به استان کهگیلویه و بویراحمد، از غرب به استان خوزستان و از شمال غرب به استان لرستان محدود است. مرکز این استان، شهرکرد در ارتفاع ۲۰۶۶ متری از سطح دریا قرار دارد، که مرتفع ترین شهر در بین مراکز استانی است و به همین علت به بام ایران شهرت یافته است. این استان منطقه ای است کوهستانی که تقریباً ۷۶ درصد آن را کوهها و تپه ها و ۲۴ درصد آن را دشتهای و فلاتهای آبرفتی تشکیل می دهند. به علت قرار گرفتن در مسیر بادهای مرطوب سیستم مدیترانه ای و تخلیه بار این سامانه، استان دارای بارش نسبتاً مناسبی است. مهمترین رشته کوه منطقه، زرد کوه بختیاری است که سخاوتمندانه رودخانه های بزرگ کارون و زاینده رود را به کشور هدیه می دهد و وجود ۲۰ رودخانه دائمی، به سان گردنبند فیروزه ای زینت بخش استان است (آهنچیده، ۱۳۸۶: ۱۵).

چهارمحال و بختیاری در سال ۱۳۵۲ طبق مصوبه وزیران به استان ارتقا یافت. در حال حاضر، استان با جمعیتی نزدیک به ۹۰۰ هزار نفر دارای ۷ شهرستان به نامهای اردل، بروجن، فارسان، شهرکرد، لردگان، کوهرنگ و کیار و ۱۸ بخش، ۲۷ شهر، ۳۹ دهستان و حدود هزار آبادی است (سایت استانداری استان چهارمحال و بختیاری).

مسیر گردشگری شمال شرق استان به طول تقریبی ۲۶۰ کیلومتر، یکی از پنج مسیر گردشگری استان است، که از ۳ شهرستان (شهرکرد، فارسان و کوهرنگ)، ۷ شهر (شهرکرد، چالستر، سامان، سودجان، چلگرد، باباحیدر، فارسان و سورشجان) و ۱۰ روستا (هوره، گرمدره، یاسه چا، یان چشمه، حیدری، آزادگان، دیمه، امیدآباد، ده چشمه و چلیچه) عبور می کند. این مسیر حلقوی بوده، از شهرکرد مرکز استان شروع و دوباره به مبدا (شهرکرد) بر می گردد. در طول این مسیر می توان از ۲۲ جاذبه طبیعی و تاریخی بازدید کرد.

محور شماره ۱ به طول تقریبی ۵۷ کیلومتر از مرکز استان (شهرکرد) آغاز و بعد از عبور از شهرهای سورشجان، روستای چلیچه، شهر فارسان، روستای ده چشمه، شهر بابا حیدر به روستای امیدآباد ختم می شود. در طول این مسیر می توان از سه جاذبه روستای چلیچه (امامزاده سیدسعید، قلعه اسعدیه و چشمه آن) دیدن کرد. بعد از گذر از این روستا، در مسیر روستای بیدگل، غار سید عیسی علی قرار دارد. سپس به شهر فارسان و تفرجگاه پیرغار، واقع در روستای ده چشمه می رسد. بعد از این روستا، با طی مسافت ۲۰ کیلومتری به شهر بابا حیدر و سپس به غار سرآب که در روستای امیدآباد واقع است، محور گردشگری شماره ۱ به انتهای خود می رسد. محور شماره ۲ از روستای امیدآباد آغاز شده، بعد از عبور از تعدادی از روستاهای شهرستان کوهرنگ به شهر چلگرد می رسد. کلیه جاذبه های این محور در شعاع ۱ تا ۱۲ کیلومتری شهر چلگرد قرار دارند. این جاذبه ها عبارتند از: آبشار کوهرنگ، تونل، پیست اسکی چلگرد، چشمه جانان، قله و رشته کوه زرد کوه، غار یخی چما، آبشار شیخ علی خان، چشمه دیمه و دشت لاله های واژگون.

شکل شماره ۱- محدوده مورد مطالعه

مناظر زیبایی را برای مسافرانی که از این مسیر عبور می کنند، خلق می کند.

محور ۵ پس از روستای هوره شروع شده، بعد از گذر از حاشیه زاینده رود به پل تاریخی زمانخان در ۳ کیلومتری شهر سامان می رسد. در ادامه این محور با گذر از شهر سامان به شهر چالستر می رسد. این شهر معروفترین قلعه استان را در خود جای داده، و در حال حاضر، به موزه تبدیل شده است با طی مسافت ۸ کیلومتری از چالستر، بار دیگر به مبدا سفر؛ یعنی (شهرکرد) برمی گردد.

محور ۳ به طول تقریبی ۶۰ کیلو متر بعد از روستای دیمه آغاز و بعد از گذشتن از شهر سودجان و روستاهای آزادگان و حیدری به روستای یان چشمه می رسد. بیشتر این محور در منطقه حفاظت شده شیدا قرار گرفته، قسمتی نیز از کنار دریاچه سد زاینده رود عبور می کند.

محور ۴ نیز با طولی معادل ۵۰ کیلومتر، قبل از رسیدن به روستای یانچشمه شروع و بعد از گذر از کنار رود خانه زاینده رود و روستای گرمدره در مسیر خود به روستای یاسه چا می رسد. بعد از گذر از این روستا، به فاصله ۱۰ کیلومتر در روستای هوره که دارای دو جاذبه تاریخی، مذهبی (پل تاریخی هوره و امامزاده بابا پیر احمد) است، خاتمه می یابد. باغها و کشتزارهای زیبای این محور،

۲- مفاهیم، مبانی نظری و روشها

۲-۱- تعاریف و مفاهیم

۲-۱-۱- گردشگر: دیدار کننده ای که بیش از یک شب در مکانی اقامت کند و یا جزو بازدیدکنندگان روزانه نباشد. به عبارت دیگر، طبق تعریف سازمان جهانی جهانگردی، شخصی که به کشوری شهری غیر از محیط زیست عادی خود برای مدتی که کمتر از ۲۴ ساعت و بیشتر از یک سال نباشد، سفر کند و منظور از سفرش تفریح، استراحت، ورزش، دیدار اقوام و دوستان، کسب و کار، ماموریت، شرکت در سمینار، کنفرانس یا اجلاس، معالجه، مطالعه و تحقیق یا فعالیتهای مذهبی باشد. شاید اولین سفرها، کوچ خانواده ها و قبایل به هنگام تغییر فصل بوده است، یا کوچی برای یافتن غذا و مرتع دامها. نداشتن وسایل ارتباطی و عدم اطلاع از فواصل دور، انگیزه ای جز این برای جابجایی باقی نمی گذاشت. تا اینکه گسترش همین حرکتها کوچک به همراه رشد جمعیت، گروههای آشنا که به علت محدودیتهایی ناچار به اقامت در مکانهای مختلف بودند، انگیزه های جدید برای حرکت مردم پدید آورد. تجارت، ملاقات با آشنایان، انجام کار، زیارت و سیاحت به تدریج مطرح گشتند و توسعه یافتند، حرکت در مکان برای بعضی، مشغله اصلی زندگی شد و جهانگردان پا به عرصه وجود گذاشتند.

۲-۱-۲- تسهیلات جهانگردی: مجموعه فعالیتهای و اقداماتی است که از هنگام ورود یک گردشگر تا هنگام خروج از کشور یا مقصد محلی، به وسیله کلیه موسسات عمومی و خصوصی و طبقات مختلف مردم، برای ایجاد سهولت در مسافرت انجام می گیرد و نیز آن قسمت از فعالیتهای و اقداماتی که برای حمایت در فرودگاهها و مبادی ورود و خروج جهانگردان، از جمله ورود موقت

اتومبیلها و لوازم شخصی، صدور روایید و تزیینات مربوط به ترخیص کالا از گمرکات و قرار دادن اطلاعات لازم در اختیار جهانگردان قرار می گیرد.

۲-۱-۳- تاسیسات جهانگردی: به مجموعه تجهیزات جهانگردی که مورد استفاده گردشگران داخلی و خارجی قرار می گیرد، اطلاق می شود و شامل مجموعه امکانات اقامتی، پذیرایی و تفریحی، همچون هتلها، مهمانسراها، مسافرخانه ها، مجتمع های جهانگردی، اردوگاههای جهانگردی، هتلها، رستورانها، قهوه خانه ها و انواع تجهیزات تفرجگاهی تابستانی، زمستانی، ساحلی، کوهستانی و امثال آن است (جعفر آبادی، ۱۳۸۱: ۳۲).

۲-۱-۴- صنعت گردشگری: برخلاف بسیاری از صنایع دیگر، مجموعه ای از ارائه کنندگان خدمات را شامل می شود که در نظام حساب های ملی با سایر صنایع در یک گروه طبقه بندی می شوند. ارائه کنندگان خدمات در این صنعت، شامل دفاتر خدمات مسافرتی و تورگردانان، شرکتهای حمل و نقل هوایی، راه آهن، جاده ای و دریایی، هتل ها، مهمانسراها و مهمانپذیرها، متصدیان جاذبه های گردشگری، رستوران ها، فروشگاههای محصولات صنایع دستی، اقلام سوغاتی، پوشاک، کفش، اشیای چرمی و سایر اقلام مورد علاقه گردشگران است. تامین کنندگان خدمات گردشگری معمولاً در بخش خصوصی فعالیت دارند. افزون بر این، مؤسسات بخش دولتی مانند سازمان ایرانگردی و جهانگردی نیز در برنامه ریزی، توسعه و مدیریت خدمات گردشگری نقش و دخالت دارند و در بسیاری از موارد، از جمله در ایران مستقلاً خدماتی به گردشگران ارائه می کنند. طبقه بندی ارائه کنندگان این خدمات گوناگون تحت مفهوم واحد «صنعت گردشگری» به وسیله گروهی از کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه

میراث فرهنگی و طبیعی ناملموس و ملموس کشور را از بین ببرد و منجر به اثرات نامطلوب اقتصادی از جمله، افزایش هزینه واردات و تضعیف ارتباط بین صنایع گردد. در مقابل، چنانچه صنعت گردشگری به طور صحیح برنامه ریزی و اداره شود و توسعه یابد، می تواند موجب تقویت ساختار اجتماعی و بویژه فرهنگ اسلامی کشور شده، ارزش میراث فرهنگی و طبیعی کشور را بالا برد و به اثرات مثبت اقتصادی، از جمله کاهش هزینه واردات و تقویت پیوند میان صنایع منجر گردد (سند ملی گردشگری، ۱۳۸۵: ۷۸)

۲-۳- اثرات گردشگری خارجی در ایران

گردشگری بنا به ماهیت خود، اثرات مثبت و منفی متعددی بر محیط فرهنگی- اجتماعی، طبیعی و اقتصادی ایران می گذارد. از آنجا که توسعه جهانگردی خارجی اندک بوده، جهانگردان بازدیدکننده از ایران غالباً فرهنگ مشابهی دارند، اثرات اجتماعی- فرهنگی آنان نیز تاکنون محدود بوده است، اما بر عکس، حجم عظیم گردشگران داخلی تاثیر نامطلوب درخور ملاحظه ای بر مکان های میراث فرهنگی و طبیعی کشور به جا گذاشته و به اشکال مختلف، موجب تخریب و کاهش ارزش جاذبه ها گردیده است. از لحاظ اقتصادی، گردشگری نقش چندانی شایان توجهی در اقتصاد ایران ندارد و سهم آن در تولید ناخالص داخلی کشور ۳/۴ درصد، در اشتغال زایی در حدود ۵۴۱۰۰۰ شغل مستقیم و غیر مستقیم و در صادرات غیر نفتی در حدود ۱۴ درصد برآورد شده است. این وضعیت، بیانگر ضعف عمومی این بخش از نظر مدیریت، تبلیغات، ساختار حقوقی و نیز ارتباط ضعیف آن با سایر صنایع کشور است. بنابراین، باید در به حداقل رساندن اثرات منفی این صنعت و به حداکثر رساندن اثرات مثبت، آن تمام تلاش خود را به کار گرفته،

به رسمیت شناخته شده است که معتقد بودند این طبقه بندی فرصتی برای تقویت و گسترش صنعت گردشگری فراهم می آورد.

۲-۲- دیدگاه ها و مبانی نظری

با حضور شرکت کنندگان مختلف از بخش های دولتی و خصوصی، صنعت گردشگری به صورت پدید آمده ای پیچیده در آمده است و توسعه و گسترش آن برای کمک به تحقق اهداف توسعه ملی، مستلزم هماهنگی و همکاری نزدیک بین کلیه دست اندرکاران است. از این جهت، صنعت گردشگری با سایر صنایعی که تعداد شرکت کنندگان آنها کمتر و پیچیدگی ساز و کارهای همکاری و برنامه ریزی توسعه آن ها ساده تر است، تفاوت اساسی دارد. به علاوه، برنامه ریزی، توسعه و مدیریت این صنعت، نیازمند اتخاذ رویکردی پیشرفته از سوی بخش دولتی و همچنین تامین کنندگان خدمات است. به همین ترتیب، پرورش، حفظ و نگهداری نیروی انسانی واجد شرایط و با تجربه در توسعه موفقیت آمیز این صنعت (از لحاظ اجتماعی، اقتصادی و پایداری محیط زیست و کمک به تحقق اهداف کلی توسعه ملی) اهمیت بسزایی دارد.

چنانچه صنعت گردشگری به حال خود رها شود نیز رشد خواهد نمود، لیکن همان گونه که در ایران تجربه شده است، اتخاذ این گونه رویکرد به سبب ناپایداری آن، به هیچ وجه نتیجه مطلوبی به دست نمی دهد. به علاوه، در حال حاضر هیچ گونه ارتباط مشخصی بین ویژگیهای کنونی این صنعت و اهداف کلی توسعه ای کشور وجود ندارد. هر گاه بخش گردشگری به حال خود گذاشته شود، رشد مهار گسیخته آن می تواند به ساختار اجتماعی- فرهنگی کشور و بویژه فرهنگ اسلامی آن لطمه بزند،

۲-۴-۱۰- عدم همکاری ارگانهای مختلف برای تامین مصالح ساختمانی مورد نیاز جهت تکمیل تاسیسات اقامتی. با توجه به از رده خارج شدن تعداد زیادی از این قبیل تاسیسات، نیاز به ایجاد ظرفیتهای جدید شناسایی احساس می شود؛

۲-۴-۱۱- عدم ثبات قیمتها و وجود تورم شدید و چندگانگی قیمتها که موجب فقدان سود آوری در بخشهای مختلف توریسم می شود؛

۲-۴-۱۲- ضعف شبکه های ارتباطی و حمل و نقل و محدود بودن تعداد فرودگاههای بین المللی؛

۲-۴-۱۳- نارسایی های اقامتی و کمبود هتلها و توریستی و مسافرخانه های مناسب. گرانی قیمت هتلها و مهمانسراهای موجود نیز نه تنها برای توریست های خارجی، بلکه برای خانواده های ایرانی نیز مشکل آفرین است.

۲-۴-۱۴- کمبود راهنمایان توریستی در اکثر موزه ها، بناهای تاریخی، و جاذبه های توریستی کشور به منظور معرفی گنجینه های هنری، فرهنگی و باستانی کشور و نا آشنایی مستخدمان هتلها، آژانسهای مسافرتی، مأموران گمرک و کارمندان و کارگران شرکتهای حمل و نقل در شیوه برخورد با توریستها (رضوانی ۱۳۸۵: ۱۹۵).

۳- مدل اسکالوگرام

مدل نمادی از واقعیت است و مهمترین ویژگی های وضعیت دنیای واقعی را به صورت ساده و کلی بیان می کند (حکمت نیا و موسوی، ۱۳۸۵: ۲۹) در جغرافیا برای تجزیه و تحلیلهای مکانی، مدلها ی زیادی وجود دارد که از آن جمله می توان به مدل تحلیل عاملی، روش ساده جمعیت، روش کارکردی، مدل مثلثی مکانی، مدل ضریب ویژگی، تاکسونومی عددی و مدل اسکالوگرام اشاره کرد (معصومی اشکوری، ۱۳۸۵: ۱۲۸). در مدل اسکالوگرام که در تعیین مرتبه فضاها در برنامه ریزی کاربرد دارد و از

با برنامه ریزی دقیق و اصولی که در آن همه بخشها- اعم از عمومی و خصوصی- آینده ای روشن برای گردشگری کشور ایجاد نمود (سند ملی گردشگری کشور، ۱۳۸۵).

۲-۴- تنگنا ها و مشکلات عمده صنعت توریسم در ایران

مشکلات و تنگناهای صنعت توریسم کشور را نمی توان تنها ناشی از نارساییهای موجود در سیستم سازمانی و تشکیلاتی ارگان متولی آن دانست، بلکه مشکل اساسی این صنعت در ایران به علت عدم تطابق فرهنگی بین جامعه اسلامی ایران با پاره ای از کشورهای جهان است (رضوانی، ۱۳۸۵: ۱۹۳). در نتیجه، مشکلات عمده ای بر سر راه ترویج صنعت توریسم کشور به وجود آمده است. که از جمله آنها، می توان به موارد زیر اشاره کرد (رستمی، ۱۳۷۹: ۴۰۶):

۲-۴-۱- مشکلات ذهنی مانند پندار غلط توریست های خارجی درباره ایران؛

۲-۴-۲- پندارهای نابه جای پاره ای از مسئولان حکومتی درباره توریسم؛

۲-۴-۳- پندارهای نابه جای بسیاری از مردم درباره توریسم؛

۲-۴-۴- مشکلات قانونی مانند تهیه روادید؛

۲-۴-۵- مشکلات گمرکی (ورودی و خروجی)؛

۲-۴-۶- مشکلات تأمین و حفاظتی؛

۲-۴-۷- مشکلات مربوط به بیمه جان و مال جهانگر؛

۲-۴-۸- کمبود امکانات مالی برای توسعه و تجهیز تاسیسات مورد نیاز صنعت توریسم کشور؛

۲-۴-۹- افزایش نرخ بیمه، مالیات و سایر عوارض موضوعه و عدم شمول تعرفه آب و برق و گاز صنعتی برای تاسیسات توریستی؛

مواجه است و اگر مقادیر بین حالت مثبت (+) یا منفی (-) باشد حالت خنثی (\pm) داشته، گویای این نکته است که شاخص مربوطه هیچ تاثیری در توسعه یا عدم توسعه گردشگری در مسیر مورد نظر ندارد (جدول شماره ۲)

۳-۳- ارزیابی وضعیت شاخصها در محورها و محاسبه امتیاز و رتبه بندی

به منظور کمی سازی ارزیابی برای جلوگیری از ریزش داده ها در جدول شماره ۲، به جای کیفیت + مقدار کمی ۴ به حالت \pm عدد ۲ و به - عدد اختصاص اختصاص داده شد (تقوایی، ۱۳۸۸). امتیاز هر یک از جاذبه ها در ستون امتیاز جمع گردید. میانگین و انحراف معیار ستون امتیاز محاسبه کرده و با استفاده از فرمول $\pm 1/4SD$ با توجه به جمع امتیازات به دست آمده اقدام به طبقه بندی گردید؛ بر این اساس که اگر امتیاز بیشتر از $X+1/4SD$ بود، بیانگر وضعیت مطلوب و اگر کمتر از $X-1/4SD$ بود، نشان دهنده وضعیت نامطلوب و مابین دو حالت قبلی، وضعیت نسبتاً مطلوب خواهد بود (جدول شماره ۳)

۴- تحلیلی بر پراکنش فضایی خدمات گردشگری

۴-۱- تشکیل ماتریس داده

برای تشکیل ماتریس داده ها، ابتدا وجود یا عدم برخی از شاخصها بررسی گردید. در این راستا، وجود شاخصها با کد اوعدم با صفر نمایش داده شده است. در مورد تعدادی از شاخصها که در اکثر مواقع در کنار جاذبه ها قرار ندارند، مسافت شاخص تا جاذبه ارزیابی گردید. در مرحله بعد، میانگین و انحراف معیار هر یک از شاخصها به صورت جداگانه برای همه جاذبه های مسیر محاسبه گردید.

روشهای سطح بندی سکونتگاه هاست، داده های مختلف مربوط به فضا به عنوان متغیرهای مختلف انتخاب می گردد (مطیعی لنگرودی، ۱۳۸۲: ۱۴۷). در این روش، علاوه بر سطح بندی، به بررسی تاثیر شاخصهای توسعه نیز پرداخته می شود. از امتیازهای آنی این روش سادگی و پویایی آن است؛ ضمن اینکه در برنامه ریزی آینده نیز می توان آن را لحاظ کرد (تقوایی، ۱۳۸۸). در این تحقیق، سعی شده تا با استفاده از این مدل، وضع موجود امکانات و چگونگی پراکنش در طول مسیر گردشگری شمال استان چهارمحال و بختیاری بررسی گردد.

۳-۱- مراحل کار با تکنیک اسکالوگرام

- ۳-۱-۱- تشکیل ماتریس داده ها
- ۳-۱-۲- محاسبه میانگین و انحراف معیار
- ۳-۱-۳- تشکیل جدول وضعیت شاخصها
- ۳-۱-۴- ارزیابی وضعیت شاخصها و محاسبه امتیاز و رتبه بندی

- ۳-۱-۵- تجزیه و تحلیل وضعیت شاخصها
- ۳-۱-۶- بررسی وضعیت اولویت های توسعه
- ۳-۱-۷- خلاصه نتایج و پیشنهادها

۳-۲- تشکیل جدول وضعیت شاخصها

بعد از محاسبه میانگین و انحراف معیار هر یک از شاخصها، وضعیت هر یک از آنها بر اساس رابطه $\pm 1/4SD$ محاسبه شد. در این رابطه، X میانگین و SD میزان انحراف معیار است، که برای هر یک از شاخصها به صورت جداگانه محاسبه گردید. اگر مقدار داده بیشتر از مقدار محاسبه شده $X+1/4SD$ باشد، وضعیت مثبت بوده، بدین معناست که آن شاخص در توسعه مسیر گردشگری موثر است و اگر مقدار داده کمتر از مقدار محاسبه شده $X-1/4SD$ باشد، وضعیت منفی بوده و نشان می دهد مسیر گردشگری ما در این شاخص با مشکل

ادامه جدول شماره ۱- جاذبه ها و خدمات مسیر گردشگری شمال شرق استان چهارمحال و بختیاری

X.NSD	X.NSD	انراف معیار
۶۶۱	۶۶۳	۳۳
۶۶۲	۶۶۴	۳۴
۶۶۳	۶۶۵	۳۵
۶۶۴	۶۶۶	۳۶
۶۶۵	۶۶۷	۳۷
۶۶۶	۶۶۸	۳۸
۶۶۷	۶۶۹	۳۹
۶۶۸	۶۷۰	۴۰
۶۶۹	۶۷۱	۴۱
۶۷۰	۶۷۲	۴۲
۶۷۱	۶۷۳	۴۳
۶۷۲	۶۷۴	۴۴
۶۷۳	۶۷۵	۴۵
۶۷۴	۶۷۶	۴۶
۶۷۵	۶۷۷	۴۷
۶۷۶	۶۷۸	۴۸
۶۷۷	۶۷۹	۴۹
۶۷۸	۶۸۰	۵۰
۶۷۹	۶۸۱	۵۱
۶۸۰	۶۸۲	۵۲
۶۸۱	۶۸۳	۵۳
۶۸۲	۶۸۴	۵۴
۶۸۳	۶۸۵	۵۵
۶۸۴	۶۸۶	۵۶
۶۸۵	۶۸۷	۵۷
۶۸۶	۶۸۸	۵۸
۶۸۷	۶۸۹	۵۹
۶۸۸	۶۹۰	۶۰
۶۸۹	۶۹۱	۶۱
۶۹۰	۶۹۲	۶۲
۶۹۱	۶۹۳	۶۳
۶۹۲	۶۹۴	۶۴
۶۹۳	۶۹۵	۶۵
۶۹۴	۶۹۶	۶۶
۶۹۵	۶۹۷	۶۷
۶۹۶	۶۹۸	۶۸
۶۹۷	۶۹۹	۶۹
۶۹۸	۷۰۰	۷۰
۶۹۹	۷۰۱	۷۱
۷۰۰	۷۰۲	۷۲
۷۰۱	۷۰۳	۷۳
۷۰۲	۷۰۴	۷۴
۷۰۳	۷۰۵	۷۵
۷۰۴	۷۰۶	۷۶
۷۰۵	۷۰۷	۷۷
۷۰۶	۷۰۸	۷۸
۷۰۷	۷۰۹	۷۹
۷۰۸	۷۱۰	۸۰
۷۰۹	۷۱۱	۸۱
۷۱۰	۷۱۲	۸۲
۷۱۱	۷۱۳	۸۳
۷۱۲	۷۱۴	۸۴
۷۱۳	۷۱۵	۸۵
۷۱۴	۷۱۶	۸۶
۷۱۵	۷۱۷	۸۷
۷۱۶	۷۱۸	۸۸
۷۱۷	۷۱۹	۸۹
۷۱۸	۷۲۰	۹۰
۷۱۹	۷۲۱	۹۱
۷۲۰	۷۲۲	۹۲
۷۲۱	۷۲۳	۹۳
۷۲۲	۷۲۴	۹۴
۷۲۳	۷۲۵	۹۵
۷۲۴	۷۲۶	۹۶
۷۲۵	۷۲۷	۹۷
۷۲۶	۷۲۸	۹۸
۷۲۷	۷۲۹	۹۹
۷۲۸	۷۳۰	۱۰۰
۷۲۹	۷۳۱	۱۰۱
۷۳۰	۷۳۲	۱۰۲
۷۳۱	۷۳۳	۱۰۳
۷۳۲	۷۳۴	۱۰۴
۷۳۳	۷۳۵	۱۰۵
۷۳۴	۷۳۶	۱۰۶
۷۳۵	۷۳۷	۱۰۷
۷۳۶	۷۳۸	۱۰۸
۷۳۷	۷۳۹	۱۰۹
۷۳۸	۷۴۰	۱۱۰
۷۳۹	۷۴۱	۱۱۱
۷۴۰	۷۴۲	۱۱۲
۷۴۱	۷۴۳	۱۱۳
۷۴۲	۷۴۴	۱۱۴
۷۴۳	۷۴۵	۱۱۵
۷۴۴	۷۴۶	۱۱۶
۷۴۵	۷۴۷	۱۱۷
۷۴۶	۷۴۸	۱۱۸
۷۴۷	۷۴۹	۱۱۹
۷۴۸	۷۵۰	۱۲۰
۷۴۹	۷۵۱	۱۲۱
۷۵۰	۷۵۲	۱۲۲
۷۵۱	۷۵۳	۱۲۳
۷۵۲	۷۵۴	۱۲۴
۷۵۳	۷۵۵	۱۲۵
۷۵۴	۷۵۶	۱۲۶
۷۵۵	۷۵۷	۱۲۷
۷۵۶	۷۵۸	۱۲۸
۷۵۷	۷۵۹	۱۲۹
۷۵۸	۷۶۰	۱۳۰
۷۵۹	۷۶۱	۱۳۱
۷۶۰	۷۶۲	۱۳۲
۷۶۱	۷۶۳	۱۳۳
۷۶۲	۷۶۴	۱۳۴
۷۶۳	۷۶۵	۱۳۵
۷۶۴	۷۶۶	۱۳۶
۷۶۵	۷۶۷	۱۳۷
۷۶۶	۷۶۸	۱۳۸
۷۶۷	۷۶۹	۱۳۹
۷۶۸	۷۷۰	۱۴۰
۷۶۹	۷۷۱	۱۴۱
۷۷۰	۷۷۲	۱۴۲
۷۷۱	۷۷۳	۱۴۳
۷۷۲	۷۷۴	۱۴۴
۷۷۳	۷۷۵	۱۴۵
۷۷۴	۷۷۶	۱۴۶
۷۷۵	۷۷۷	۱۴۷
۷۷۶	۷۷۸	۱۴۸
۷۷۷	۷۷۹	۱۴۹
۷۷۸	۷۸۰	۱۵۰
۷۷۹	۷۸۱	۱۵۱
۷۸۰	۷۸۲	۱۵۲
۷۸۱	۷۸۳	۱۵۳
۷۸۲	۷۸۴	۱۵۴
۷۸۳	۷۸۵	۱۵۵
۷۸۴	۷۸۶	۱۵۶
۷۸۵	۷۸۷	۱۵۷
۷۸۶	۷۸۸	۱۵۸
۷۸۷	۷۸۹	۱۵۹
۷۸۸	۷۹۰	۱۶۰
۷۸۹	۷۹۱	۱۶۱
۷۹۰	۷۹۲	۱۶۲
۷۹۱	۷۹۳	۱۶۳
۷۹۲	۷۹۴	۱۶۴
۷۹۳	۷۹۵	۱۶۵
۷۹۴	۷۹۶	۱۶۶
۷۹۵	۷۹۷	۱۶۷
۷۹۶	۷۹۸	۱۶۸
۷۹۷	۷۹۹	۱۶۹
۷۹۸	۸۰۰	۱۷۰
۷۹۹	۸۰۱	۱۷۱
۸۰۰	۸۰۲	۱۷۲
۸۰۱	۸۰۳	۱۷۳
۸۰۲	۸۰۴	۱۷۴
۸۰۳	۸۰۵	۱۷۵
۸۰۴	۸۰۶	۱۷۶
۸۰۵	۸۰۷	۱۷۷
۸۰۶	۸۰۸	۱۷۸
۸۰۷	۸۰۹	۱۷۹
۸۰۸	۸۱۰	۱۸۰
۸۰۹	۸۱۱	۱۸۱
۸۱۰	۸۱۲	۱۸۲
۸۱۱	۸۱۳	۱۸۳
۸۱۲	۸۱۴	۱۸۴
۸۱۳	۸۱۵	۱۸۵
۸۱۴	۸۱۶	۱۸۶
۸۱۵	۸۱۷	۱۸۷
۸۱۶	۸۱۸	۱۸۸
۸۱۷	۸۱۹	۱۸۹
۸۱۸	۸۲۰	۱۹۰
۸۱۹	۸۲۱	۱۹۱
۸۲۰	۸۲۲	۱۹۲
۸۲۱	۸۲۳	۱۹۳
۸۲۲	۸۲۴	۱۹۴
۸۲۳	۸۲۵	۱۹۵
۸۲۴	۸۲۶	۱۹۶
۸۲۵	۸۲۷	۱۹۷
۸۲۶	۸۲۸	۱۹۸
۸۲۷	۸۲۹	۱۹۹
۸۲۸	۸۳۰	۲۰۰
۸۲۹	۸۳۱	۲۰۱
۸۳۰	۸۳۲	۲۰۲
۸۳۱	۸۳۳	۲۰۳
۸۳۲	۸۳۴	۲۰۴
۸۳۳	۸۳۵	۲۰۵
۸۳۴	۸۳۶	۲۰۶
۸۳۵	۸۳۷	۲۰۷
۸۳۶	۸۳۸	۲۰۸
۸۳۷	۸۳۹	۲۰۹
۸۳۸	۸۴۰	۲۱۰
۸۳۹	۸۴۱	۲۱۱
۸۴۰	۸۴۲	۲۱۲
۸۴۱	۸۴۳	۲۱۳
۸۴۲	۸۴۴	۲۱۴
۸۴۳	۸۴۵	۲۱۵
۸۴۴	۸۴۶	۲۱۶
۸۴۵	۸۴۷	۲۱۷
۸۴۶	۸۴۸	۲۱۸
۸۴۷	۸۴۹	۲۱۹
۸۴۸	۸۵۰	۲۲۰
۸۴۹	۸۵۱	۲۲۱
۸۵۰	۸۵۲	۲۲۲
۸۵۱	۸۵۳	۲۲۳
۸۵۲	۸۵۴	۲۲۴
۸۵۳	۸۵۵	۲۲۵
۸۵۴	۸۵۶	۲۲۶
۸۵۵	۸۵۷	۲۲۷
۸۵۶	۸۵۸	۲۲۸
۸۵۷	۸۵۹	۲۲۹
۸۵۸	۸۶۰	۲۳۰
۸۵۹	۸۶۱	۲۳۱
۸۶۰	۸۶۲	۲۳۲
۸۶۱	۸۶۳	۲۳۳
۸۶۲	۸۶۴	۲۳۴
۸۶۳	۸۶۵	۲۳۵
۸۶۴	۸۶۶	۲۳۶
۸۶۵	۸۶۷	۲۳۷
۸۶۶	۸۶۸	۲۳۸
۸۶۷	۸۶۹	۲۳۹
۸۶۸	۸۷۰	۲۴۰
۸۶۹	۸۷۱	۲۴۱
۸۷۰	۸۷۲	۲۴۲
۸۷۱	۸۷۳	۲۴۳
۸۷۲	۸۷۴	۲۴۴
۸۷۳	۸۷۵	۲۴۵
۸۷۴	۸۷۶	۲۴۶
۸۷۵	۸۷۷	۲۴۷
۸۷۶	۸۷۸	۲۴۸
۸۷۷	۸۷۹	۲۴۹
۸۷۸	۸۸۰	۲۵۰
۸۷۹	۸۸۱	۲۵۱
۸۸۰	۸۸۲	۲۵۲
۸۸۱	۸۸۳	۲۵۳
۸۸۲	۸۸۴	۲۵۴
۸۸۳	۸۸۵	۲۵۵
۸۸۴	۸۸۶	۲۵۶
۸۸۵	۸۸۷	۲۵۷
۸۸۶	۸۸۸	۲۵۸
۸۸۷	۸۸۹	۲۵۹
۸۸۸	۸۹۰	۲۶۰
۸۸۹	۸۹۱	۲۶۱
۸۹۰	۸۹۲	۲۶۲
۸۹۱	۸۹۳	۲۶۳
۸۹۲	۸۹۴	۲۶۴
۸۹۳	۸۹۵	۲۶۵
۸۹۴	۸۹۶	۲۶۶
۸۹۵	۸۹۷	۲۶۷
۸۹۶	۸۹۸	۲۶۸
۸۹۷	۸۹۹	۲۶۹
۸۹۸	۹۰۰	۲۷۰
۸۹۹	۹۰۱	۲۷۱
۹۰۰	۹۰۲	۲۷۲
۹۰۱	۹۰۳	۲۷۳
۹۰۲	۹۰۴	۲۷۴
۹۰۳	۹۰۵	۲۷۵
۹۰۴	۹۰۶	۲۷۶
۹۰۵	۹۰۷	۲۷۷
۹۰۶	۹۰۸	۲۷۸
۹۰۷	۹۰۹	۲۷۹
۹۰۸	۹۱۰	۲۸۰
۹۰۹	۹۱۱	۲۸۱
۹۱۰	۹۱۲	۲۸۲
۹۱۱	۹۱۳	۲۸۳
۹۱۲	۹۱۴	۲۸۴
۹۱۳	۹۱۵	۲۸۵
۹۱۴	۹۱۶	۲۸۶
۹۱۵	۹۱۷	۲۸۷
۹۱۶	۹۱۸	۲۸۸
۹۱۷	۹۱۹	۲۸۹
۹۱۸	۹۲۰	۲۹۰
۹۱۹	۹۲۱	۲۹۱
۹۲۰	۹۲۲	۲۹۲
۹۲۱	۹۲۳	۲۹۳
۹۲۲	۹۲۴	۲۹۴
۹۲۳	۹۲۵	۲۹۵
۹۲۴	۹۲۶	۲۹۶
۹۲۵	۹۲۷	۲۹۷
۹۲۶	۹۲۸	۲۹۸
۹۲۷	۹۲۹	۲۹۹
۹۲۸	۹۳۰	۳۰۰
۹۲۹	۹۳۱	۳۰۱
۹۳۰	۹۳۲	۳۰۲
۹۳۱	۹۳۳	۳۰۳
۹۳۲	۹۳۴	۳۰۴
۹۳۳	۹۳۵	۳۰۵
۹۳۴	۹۳۶	۳۰۶
۹۳۵	۹۳۷	۳۰۷
۹۳۶	۹۳۸	۳۰۸
۹۳۷	۹۳۹	۳۰۹
۹۳۸	۹۴۰	۳۱۰
۹۳۹	۹۴۱	۳۱۱
۹۴۰	۹۴۲	۳۱۲
۹۴۱	۹۴۳	۳۱۳
۹۴۲	۹۴۴	۳۱۴
۹۴۳	۹۴۵	۳۱۵
۹۴۴	۹۴۶	۳۱۶
۹۴۵	۹۴۷	۳۱۷
۹۴۶	۹۴۸	۳۱۸
۹۴۷	۹۴۹	۳۱۹
۹۴۸	۹۵۰	۳

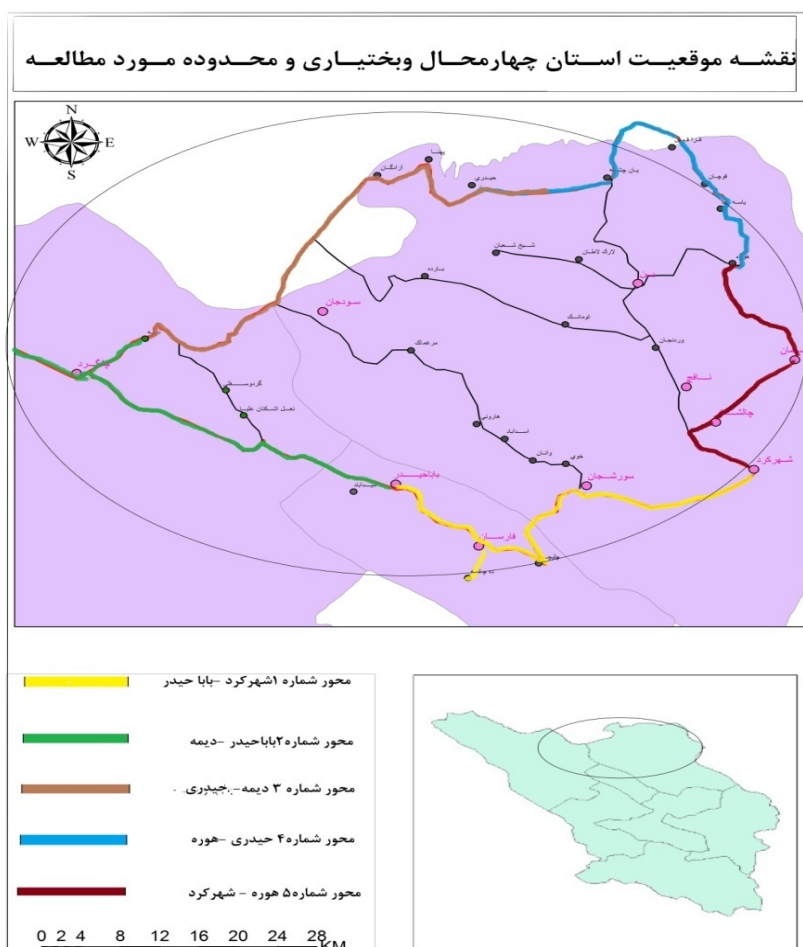
ادامه جدول شماره ۲- جدول وضعیت شاخصها

+	+	-	-	-	-	-	+	-	+	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	دستشویی
+	+	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	برق رسانی
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	-	+	+	+	+	گاز رسانی
+	-	-	+	-	-	-	+	-	+	+	+	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	سختابریک
+	+	+	+	+	+	-	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	پوشش موبایلی
+	+	+	+	-	-	-	-	-	+	+	+	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	فاصله تا پایگاه، km
+	+	-	-	-	-	-	+	-	+	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	اطلاقیه فرودیش
-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	کیلی
+	+	+	+	+	-	-	+	+	+	+	+	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	رستوران km
+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	محل km
-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	تعداد تخت محل
+	+	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	همان پذیر km
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	تعداد تخت همان پذیر
+	+	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+	-	-	-	-	-	+	-	+	+	+	سکوی نشیمن
+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	-	+	-	+	+	+	+	+	-	-	-	-	مکان مناسب برای چادر
+	+	+	+	-	-	-	-	-	+	+	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	فاصله تا بیمارستان km
+	+	-	+	-	-	-	-	-	+	+	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	فاصله تا درمانگاه km
+	+	-	+	-	-	-	-	-	+	+	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	فاصله تا بانک
+	+	-	+	-	-	-	+	+	+	+	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	سجده

□ (مراکز: رنگارنگان)

ادامه جدول شماره ۳ - تعیین وضعیت خدمات و توزیع مکانی آنها در مسیر گردشگری شمال شرق استان چهارمحال و بختیاری

ردیف	نام مکان	نوع خدمات	وضعیت خدمات	توزیع مکانی	توضیحات
۱					
۲					
۳					
۴					
۵					
۶					
۷					
۸					
۹					
۱۰					
۱۱					
۱۲					
۱۳					
۱۴					
۱۵					
۱۶					
۱۷					
۱۸					
۱۹					
۲۰					
۲۱					
۲۲					
۲۳					
۲۴					
۲۵					
۲۶					
۲۷					
۲۸					
۲۹					
۳۰					

نقشه شماره ۲ محورهای مسیر گردشگری شمال شرق استان

۳-۴- بررسی محورهای پنجگانه مسیر گردشگری

شمال شرقی استان چهارمحال و بختیاری

۳-۴-۱- محور شماره ۱

این محور از نظر توزیع امکانات و خدمات در جاذبه های ذکر شده دارای نوسانات زیادی است؛ به طوری که جاذبه های واقع در دو روستای چلیچه (امامزاده، قلعه و چشمه) و روستای ده چشمه (تفرجگاه پیر غار) با توجه به تحلیلهای صورت گرفته، دارای وضعیت مطلوبی از نظر وجود خدمات هستند. اما دو جاذبه غار سید عیسی علی و غار سرآب دارای وضعیت نامطلوبی هستند. بدین منظور، برای بهبود وضعیت این دو جاذبه و بهبود

وضعیت در این محور در قسمت پیشنهادها راهکارهایی ارائه گردید.

۳-۴-۲- محور شماره ۲

نتایج تحقیق نشان داد که آبشار، تونل و پیست اسکی کوهرنگ دارای وضعیت مطلوب و چشمه دیمه نیز دارای وضعیت نسبتاً مطلوب هستند، ولی سایر جاذبه ها (غار یخی چما، چشمه کوهرنگ، آبشار شیخ علی خان و...) وضعیت نامطلوب دارند.

۳-۴-۳- محور شماره ۳

نتایج تحقیق نشان می‌دهد این مسیر از نظر وجود خدمات و توزیع مناسب آنها وضعیت نامطلوبی دارد. و برای بهبود وضعیت این مسیر، راهکارهایی در قسمت پیشنهادها ارائه گردیده است.

۳-۴-۴- محور شماره ۴

نتایج تحلیل خدمات و امکانات این محور نشان می‌دهد، که روستای هدف گردشگری یاسه چا از وضعیت نسبتاً مطلوبی از نظر پراکنش امکانات و خدمات برخوردار است.

۳-۴-۵- محور شماره ۵

پل زمانخان - که جاذبه ای طبیعی - تاریخی است - از نظر وجود خدمات و امکانات رفاهی گردشگری، مانند هتل، رستوران، برق، گاز و سایر خدمات، وضعیت مطلوبی دارد و آماده پذیرایی از گردشگران است. قلعه چالستر براساس تحلیل های صورت گرفته دارای وضعیت مطلوبی است. امید است با برنامه ریزی بهتر و دقیق تر، این استان کوهستانی و سردسیر بتواند در همه فصول، بخصوص در فصل گرم سال که اکثر نقاط کشور از شرایط آب و هوایی مناسبی برخوردار نیستند، مسافران بسیاری را به طرف خو جذب کند. ومسؤولان نیز با مدیریت درست و ایجاد تأسیسات و خدمات مورد نیاز این عزیزان، میزبانانی شایسته برای گردشگران داخلی و خارجی باشند.

۴- نتیجه گیری

گردشگری فعالیتی پویا، بزرگ، متنوع، پاکیزه و نیز یکی از بخش های رشد یابنده در سیستم اقتصاد ملی به شمار می رود. بنابراین، همه کشورهای در پی استفاده از فرصت ها و مزایای فراوان حاصل از آن هستند، تا به

واسطه آن، رفاه نسبی را برای حال و آینده جوامع خود، رقم بزنند (زنگی آبادی و دیگران، ۱۳۸۵: ۸). بر اساس پیش بینی های صورت گرفته، همه ساله بر تعداد توریست های جهان اضافه می شود و بیشتر آنها به سوی آسیا روان خواهند شد (زاهدی، ۱۳۸۵: ۵۵) ایران یکی از دیدنی ترین کشورهای جهان است. کشور ما جزو ده کشور اول جهان از لحاظ جاذبه های گردشگری و جزو پنج کشور اول دنیا از نظر تنوع گردشگری است (سریر افزار، ۱۳۸۸: ۲). استان چهارمحال و بختیاری که به سبب طبیعت زیبا و بیشتر بکر آن به نام هایی، چون زیبای خفته در زاگرس سرزمین لاله های واژگون، بام ایران و... نامیده می شود، از مزیت نسبی برای توسعه صنعت گردشگری برخوردار است. مسیر گردشگری شمال شرقی این استان از سه شهرستان شهرکرد، فارسان و کوهرنگ عبور می کند. در طول مسیر می توان از ۲۲ جاذبه تاریخی - طبیعی (عمدتاً طبیعی) بازدید کرد. در این تحقیق، به بررسی و تجزیه و تحلیل امکانات و خدمات اولیه مورد نیاز گردشگران، با استفاده از تکنیک اسکالوگرام پرداخته شد. نتایج بررسی پنج محور تفکیک شده این مسیر به طول تقریبی ۶۰ کیلومتر نشان داد:

محور شماره ۱: شهرکرد - باباحیدر با در اختیار داشتن ده جاذبه عمدتاً طبیعی که در سه روستای چلیچه، بیدگل و ده چشمه قرار دارند، از نظر پراکنش خدمات و امکانات در وضعیت نسبتاً مطلوبی قرار دارد. و باید برای بهبود وضعیت آن تلاش کرد؛ ضمناً این شهر در اولویت سوم توسعه قرار گرفت.

محور شماره ۲: امیدآباد به دیمه، دارای نه جاذبه طبیعی گردشگری است. از این تعداد، سه جاذبه تونل، آبشار و پیست اسکی که در شهر چلگرد قرار دارند، دارای وضعیت مطلوبی هستند. ولی سایر جاذبه ها

۵- پیشنهادها

۵-۱- اولویت بندی برای توسعه و تجهیز و تخصیص بهینه امکانات و خدمات محورهای پنجگانه مسیر گردشگری شمال شرق استان چهارمحال و بختیاری
۵-۱-۱- اولویت اول (محور دیمه، سودجان، یان چشمه)

همان طور که در جدول شماره ۲، تعیین وضعیت شاخصهای توسعه به تفکیک محورها مشاهده شد، محور شماره ۳ با ۱۷ شاخص مثبت (۲۱/۸۰ درصد شاخصهای این محور)، ۶ شاخص خنثی (۷/۷۰ درصد) و ۵۵ شاخص منفی (۷۰/۵۰ درصد) در بدترین وضعیت قرار دارد و لذا در اولویت اول برنامه ریزی به منظور توسعه قرار می گیرد.

۵-۱-۲- اولویت دوم (محور باباحیدر (امید آباد)، چلگرد، دیمه)

وضعیت شاخصها در این محور (محور شماره ۲) که دارای ۸ جاذبه عمدتاً طبیعی است، بدین صورت است که ۷۸ شاخص مثبت (۳۷/۵ درصد شاخصهای این محور)، ۱۵ شاخص خنثی (۷/۲۲ درصد) و ۱۱۵ شاخص منفی (۵۵/۲۸ درصد) در وضعیت چندان مناسبی قرار ندارد و لذا در اولویت دوم برنامه ریزی قرار می گیرد.

۵-۱-۳- اولویت سوم (محور شهرکرد، باباحیدر، فارسان)

محور شماره ۱ در وضعیت شاخصهای مورد نیاز بدین قرار بود که از مجموع ۱۰۴ شاخص، با ۴۹ شاخص مثبت (۴۷/۱۲ درصد)، ۱۵ شاخص خنثی (۱۴/۴۲ درصد) و ۴۰ شاخص منفی (۳۸/۴۶ درصد)، دارای وضعیت مناسبتری نسبت به دو محور فوق قرار دارد، لذا در اولویت برنامه ریزی توسعه برای مسیر گردشگری شمال شرق استان، در اولویت سوم قرار گرفته است.

وضعیت نامطلوبی داشته، لذا توجه جدی مسؤلان را می طلبد.

محور شماره ۳: این محور از دو روستای دیمه و یان چشمه و منطقه حفاظت شده شیدا می گذرد و طبیعت بکر و زیبایی دارد، ولی به دلیل عدم برنامه ریزی و استفاده نادرست از این پتانسیلها، وضعیت نامطلوبی داشته، در بین محورهای پنجگانه، دارای بدترین شرایط و نامناسب ترین وضعیت است.

محور شماره ۴: یان چشمه - یاسه چا، باغهای در طول مسیر و حاشیه زاینده رود، مهمترین جاذبه های این محور هستند از نظر وجود خدمات و توزیع آنها دارای وضعیتی نسبتاً مطلوب است.

محور شماره ۵: این محور بعد از خارج شدن از روستای هوره شروع شده، در شهرکرد خاتمه می یابد و طول آن ۵۴ کیلومتر است. در طول این مسیر، علاوه بر حاشیه زاینده رود، می توان از پل تاریخی زمانخان دیدن کرد. این مسیر بر اساس تحلیلهایی که با تکنیک اسکالوگرام صورت گرفت، در بین سایر محورها دارای بهترین وضعیت است.

همان گونه که ملاحظه شد، هر چه از مرکز استان، شهر کرد دورتر می شویم، وضعیت خدمات و پراکنش آنها ضعیفتر می شود. امید است با ایجاد تاسیسات و امکانات مورد نیاز در محورهایی که دارای وضعیت نامطلوبی نیستند، این محورها را برای ورود گردشگر مهیا کنیم. این امر محقق نخواهد شد، مگر با برنامه ریزی صحیح مدیران و مسؤلان امر. امید است با تصمیمات درست آنها وضعیت جذب گردشگر به استان بهبود یابد.

۳-۵- مکان‌یابی محل‌های مناسب در حواشی سد زاینده رود، به منظور احداث دهکده‌های توریستی

۴-۵- مکان‌یابی و ایجاد کمپ‌های کوهنوردی در مسیر صعود به قله زرد کوه و سایر قله‌های این رشته کوه

۵-۵- راه اندازی پاسگاه‌های موقت در اواخر هفته و ایام تعطیل در کنار جاذبه‌هایی که فاصله آنها تا مراکز انتظامی زیاد است

۶-۵- احداث پارکینگ، رستوران بین راهی، قهوه‌خانه در حاشیه زاینده رود، بخصوص در مکان‌هایی که چشم اندازهای زیبایی دارند.

۷-۵- بازسازی و بهسازی جاده منتهی به جاذبه‌های استان، بخصوص غارهای سرآب و آقا سید عیسی

۸-۵- ایجاد امکانات و تجهیزات کافی برای گردآوری و دفع بهداشتی پسماند و فاضلاب در مراکز گردشگری این محور

۹-۵- فروش و در اختیار گذاشتن دکه‌های سیار در روستاهای مجاور و نیز در کنار جاده منتهی به جاذبه‌ها، و یا در کنار جاذبه‌ها، به منظور خدمات رسانی به گردشگران.

۱۰-۴- احداث تاسیسات زیر بنایی (برق رسانی و گاز رسانی به غار آقا سید عیسی علی، احداث پارکینگ، تعمیر گاه و...) در کنار دو غار سرآب و آقاسید عیسی

۱۱-۵- احداث بیمارستان در شهر چلگرد، به منظور خدمات دهی به ساکنان شهر و روستاهای اطراف و بازدید کنندگان از جاذبه‌های این شهر.

۱۲-۵- برای بهبود وضعیت چشمه دیمه، گازرسانی و احداث تعمیر گاه واحداث درمانگاه به صورت شبانه روزی و موقت بویژه، در فصول گرم سال (بهار و

۵-۱-۴- اولویت چهارم (محور یان چشمه، یاسه چا، هوره)

محور شماره ۴ در بررسی شاخص‌های از مجموع ۵۲ شاخص وضعیت بدین صورت بود: شاخص مثبت ۲۸ مورد (۵۳/۸۴ درصد)، شاخص خنثی ۸ مورد (۱۵/۳۹ درصد) و شاخص منفی ۱۶ مورد (۳۰/۷۷ درصد) و به رغم در اختیار داشتن تعداد جاذبه‌های کمتر نسبت به سایر محورها دارای شرایط مناسب تری است. به همین دلیل، در اولویت چهارم توسعه قرار می‌گیرد.

۵-۱-۵- اولویت پنجم (محور شهرکرد، سامان)

محور شماره ۵ در بین محورهای گردشگری شمال شرق استان، دارای بهترین وضعیت است؛ به آن دلیل که این محور از مجموع ۱۳۰ شاخصی که به منظور بررسی میزان توسعه محورها ارزیابی گردید شاخص‌های مثبت با در اختیار داشتن ۱۱۲ شاخص (۸۶ درصد)، شاخص خنثی ۹ مورد (۷ درصد) و شاخص منفی ۹ مورد یعنی ۷ درصد از کل شاخص‌ها، در بهترین شرایط در بین محورهای پنجگانه قرار گرفت و بدین دلیل در اولویت بندی برای توسعه در رده آخر و پنجم قرار گرفت.

۲-۵- راهکارهایی به منظور بهبود شرایط در مسیر گردشگری

به منظور بهبود وضعیت گردشگری استان و بخصوص مسیر شمال شرق استان چهارمحال و بختیاری، راهکارهای زیر توصیه می‌گردد:

۱-۵- راه اندازی سایت‌های اینترنتی برای آشنا نمودن هم وطنان با جاذبه‌های استان، بخصوص جاذبه‌های مسیر گردشگری شمال شرق استان.

۲-۵- راه اندازی تورهای مسافرتی یک یا چند روزه در استان

- تابستان) که بازدیدکنندگان بیشتری از این جاذبه دیدن می کنند در داخل روستای دیمه
- ۵-۱۳- به منظور بهبود وضعیت جاذبه های مانند چشمه کوه رنگ، غار یخی چما، آبشار شیخ علی خان و دشت لاله، احداث جاده دسترسی مناسب باید در اولویت کاری قرار گیرد و سایر تاسیسات زیربنایی احداث گردند.
- ۵-۱۴- انتخاب مکانهای مناسب در حواشی سد و رود خانه زاینده رود و منطقه حفاظت شده شیدا و ایجاد پارکهای تفریحی
- ۵-۱۵- شهر سودجان به تازگی از روستا به شهر ارتقا یافته و دارای امکانات زیر بنایی مناسب، مانند رستوران، هتل، پمپ بنزین، بیمارستان و... نیست. احداث این امکانات، علاوه بر ارائه خدمات به مردم شهر می تواند به روستاهای اطراف، مانند آزادگان، یان چشمه، غلام آباد، حیدری و... خدمات ارایه داده و وضعیت این محور را برای جذب گردشگر بهبود بخشد.
- منابع**
- ۱- آهنجیده، اسفندیار، (۱۳۸۶)، تاریخ. تمدن چهارمحال و بختیاری، انتشارات آهنجیده.
- ۲- الوانی، سیدمهدی، دهدشتی، شاهرخ، (۱۳۷۳)، اصول و مبانی جهانگردی، تهران، انتشارات بنیاد مستضعفان.
- ۳- اینانلو، محمد علی، (۱۳۷۹)، وضعیت تبلیغات گردشگری در ایران، مجموعه مقالات اولین همایش صنعت تبلیغات.
- ۴- تقوایی، مسعود، (۱۳۸۸)، تکنیکهای برنامه ریزی توریسم، جزوه کارشناسی ارشد برنامه ریزی توریسم، دانشگاه اصفهان.
- ۵- سند ملی گردشگری کشور، (۱۳۸۵)، سازمان میراث فرهنگی و صنایع دستی و گردشگری کشور.
- ۶- جعفرآبادی، سیمین، (۱۳۸۱)، اطلس ملی ایران، گردشگری، جلد ۱۷، تهران، سازمان نقشه برداری کشور، چاپ اول.
- ۷- چاک، و، گی، جهانگردی در چشم اندازی جامع، ترجمه علی پارسیان و سید محمد اعرابی، انتشارات آگاه
- ۸- حکمت نیا، حسن و موسوی، میر نجف، (۱۳۸۵)، کاربرد مدل در جغرافیا با تاکید بر برنامه ریزی شهری و ناحیه ای، انتشارات علم نوین
- ۹- رستمی، علی، (۱۳۷۹)، نقش تبلیغات بازرگانی در گسترش صنعت گردشگری و جهانگردی، مجموعه مقالات اولین همایش صنعت تبلیغات.
- ۱۰- رضوانی، علی اصغر، (۱۳۸۵)، جغرافیا و صنعت توریسم، چاپ ششم، تهران، انتشارات پیام نور
- ۱۱- زاهدی، شمس السادات، (۱۳۸۵)، مبانی توریسم و اکوتوریسم پایدار، تهران، انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی
- ۱۲- زنگی آبادی، علی و دیگران، (۱۳۸۵)، تحلیل بازار گردشگری داخلی شهر اصفهان، جغرافیا و توسعه. شماره ۸
- ۱۳- صباغ کرمانی، مجید و امیریان، سعید، (۱۳۷۹)، بررسی اثرات اقتصادی توریسم در ایران با استفاده از تحلیل داده-ستاده، پژوهشهای بازرگانی.
- ۱۴- صمدیان، منیر السادات، زمانی، طوبی، (۱۳۸۸)، مقاله تاثیر ابعاد گردشگری بر امنیت، مجموعه مقالات اولین همایش ملی امنیت و توسعه پایدار.
- ۱۵- قره نژاد، حسن، (۱۳۸۶)، مقدمه ای بر توسعه گردشگری و مهمانپذیری، انتشارات دانشگاه آزاد نجف آباد.

- ۱۶- قره نژاد، حسن، (۱۳۸۸)، صنعت گردشگری و تحلیل‌های اقتصادی آن، انتشارات دانشگاه آزاد نجف آباد
- ۱۷- کاظمی، مهدی، (۱۳۸۷)، مدیریت گردشگری، تهران، انتشارات سمت.
- ۱۸- محلاتی، صلاح‌الدین (۱۳۸۰)، درآمدی بر جهانگردی، چاپ اول، نشر دانشگاه شهید بهشتی
- ۱۹- محمدی ده چشمه، مصطفی، (۱۳۸۷)، مقاله امکانسنجی توانمندی‌های اکوتوریسمی استان چهارمحال و بختیاری به روش SWOT، مجله محیط‌شناسی، شماره ۴۷.
- ۲۰- مطیعی لنگرودی، سید حسن، (۱۳۸۲)، برنامه‌ریزی روستایی با تاکید بر ایران، مشهد، جهاد دانشگاهی مشهد.
- ۲۱- معصومی اشکوری، سید حسن، (۱۳۸۵)، اصول و روشهای برنامه‌ریزی منطقه‌ای، انتشارات پیام.
- ۲۲- مهدی نژاد، محمود و سقایی، محسن، (۱۳۸۵)، چالشهای صنعت توریسم در ایران و راهکارهای بهبود و توسعه آن، نشریه سپهر.
- ۲۳- نظری نژاد، محمدعلی و مغوب، حوا، (۱۳۸۳)، نقش میراث فرهنگی و صنعت گردشگری در توسعه کشور و معرفی اولویتها، نشریه توسعه فرهنگی، جلد چهارم

Archive of SID